

D. BOLINTINEANU ȘI POEZIA ANTICĂ

DE

TRAIAN DIACONESCU

Receptarea literaturii greco-latine în opera scriitorilor pașoptiști reprezintă o dimensiune importantă care n-a fost cercetată în mod special. În lucrarea de față, vom încerca să relevăm contactul poetului din Bolintin cu civilizația antică, și pe acest temei, să cercetăm elemente inedite ale valorificării celor mai vechi literaturi europene în poezia sa, anume, prelucrări și traduceri din lirica elină și satira latină, neîndăcate de poet și nesemnătate de cercetători.

Opera lui D. Bolintineanu include piese care mărturisesc o susținută pasiune pentru literatura și civilizația antică. Poetul, inițiat în limbile clasice la școala de la Sf. Sava¹ (învățase elemente de latină cu F. Hill și elemente de elină cu D. Ioanid), și-a sporit aceste cunoștințe în perioada studiilor în Franța. Astfel, N. Petrașcu afirmă că poetul, la Paris, pe lângă „cursurile literare și istorice ale lui J. Michelet, E. Quinet, Guizot, S. M. Girardin, A. Mickiewicz”, se îmbogătea „cu cultura generală necesară oricărui dorește să traducă sufletul vremii și pe al său propriu”, anume, cu „istorie, arheologie, perfecționare de limbi clasice (s. n.), filozofie, filologie”². Mărturie a pasiunii sale pentru clasicii antici sînt cărțile din biblioteca sa, scoase la loterie, în timpul tragediei sale bolii, între care erau numeroase de autori elini și latini³ (mulți în ediția bilingvă a lui Nisard), dintre care amintim: Homer, Pindar, Teocrit, Herodot, Caesar, Horațiu etc. Cea mai convingătoare dovadă a prețurii sale pentru antichitate o constituie însă valorificarea acesteia în opera sa, unde înțelăm traduceri din lirica elină și latină: Anacreon, Sapho, Teocrit, Bion, Horațiu, din fabula și satira latină: Fedru și Juvenal, din proza istorică elină: Herodot, reminiscențe de lectură, îndeosebi în ciclul de poezii *Macedone*, în poemul *Contad* și în volumele de *Călătorii*, prelucrarea realităților antice în epopeea *Traianida*, în volumul *Cleopatra*, sau în cartea *Viața lui Traian August* etc. Poetul a parcurs, incontestabil, în versiuni franceze sau cu textul clasic alături, multe capodopere antice.

Traducerile și, uneori, prelucrările lui D. Bolintineanu dovedesc, neîndoielnic, că folosea textele clasice paralel cu textele echivalente moderne. Această afirmare întemeiază pe gradul de fidelitate al traducerilor și pe respectarea succesiunii versu-

¹ I. Roman, *Dimitrie Bolintineanu*, București, 1962, p. 19.

² N. Petrașcu, *Dimitrie Bolintineanu*, București, 1932 p.

³ G. Călinescu, *Scriitori progresiști între 1848—1859: D. Bolintineanu și I. Ghica*, în „Steaua”, nr. 11, 1959, p. 79.

rilor din original cît și pe o mărturie indirectă a poetului, care ne luminează metoda sa de lucru, relatată de un contemporan al său: „M-a pofțit să șed dinaintea lui și a început să-mi dea sfaturi părintești pentru viitor. Să învăț carte multă, să citesc cu luare aminte numai scriitorii mari, pe cîți s-ar putea în original (s.n.), și să mă feresc de molima imitației”⁴.

Creațiile poetului român care au premers volumului de debut *Colecțiune din poeziile domnului D. Bolintineanu* (1847) au apărut tîrziu cu titlul *Poezii din tinerețe, nepublicate încă* (1869). Acestea cuprind imitații stîngace ale idilei pastoral-erotică antice, prelucrarea unor subiecte din mitologie sau istoria Romei și, de asemenea, traduceri din lirica elină și latină. Poetul mărturisise că în primul său volum simț poezii care nu pot fi privite „ca opere de care avem trebuință în acest timp, cînd naționalitatea română se deșteaptă ca o amoră după o lungă noapte”⁵. Peste aproape trei decenii, confirmă opinia despre începuturile sale poetice: „Aceste poezii scrise în fragedă tinerețe sînt o vibrație a hymnurilor grece și latine, care fac și astăzi literatura și poezia tuturor națiunilor Europei... Românii dominați de limba și de datinile grece, în timpul fanarioților, în mijlocul suferințelor și aspirațiilor către un viitor român, cugeta și visa ca poezii antici armonioși și grațioși. Astfel era școala unde Văcăreștii și Conaki împleteau pe rozele Greciei criniile Carpaților și făceau din poezia română o muză dulce și molică... Eroii grațioși și drăgălași ai lui Anacreon, cu buzele de trandafir, cu buclele de aur sau de ebin, cîzînd pe sinul lor de alabastru, nu mai există”⁶. Bolintineanu, conștient de rostul artei în lupta politică în care se angajase poporul român, părăsește aceste creații și se consacră unui crez militant, urmărind a „curăți sufletele prin amintirea virtuților și descrierea palimilor, avînd tîrdeauna în vedere îmbunătățirea soartei omului”⁷. Literaturile clasice, care făcuseră „educațiunea literară a națiunilor din Europa” îi oferă însă, și în această direcție militantă, modele de satiră pe care le încarcă cu semnificații naționale.

Valorificarea liricii eline îmbracă forme diverse, de la traduceri declarate de poet sau motive relevate de cercetători pînă la haina unor prelucrări imedite, publicate ca poezii de sine stătătoare sau ca fragmente în cadrul unor poeme originale.

Anacreon⁸ e prezent în poezia lui D. Bolintineanu, alături de traduceri și motivele semnalate de istoricii literari, prin prelucrarea odei *Pămîntul negru bea pe care a inserat-o, asemenea unui fragment tradus din Teocrit*⁹, în poemul *Lupta din pădure*¹⁰.

Această odă anacreonică, tradusă mai tîrziu de G. Coșbuc, capătă note bolintiniene. Poetul român înlocuiește elementele naturii din textul grec (pămînt, copac mare lîmă, soare, vin) cu altele mai apropiate de universul ideii sale (aer, soare,

⁴ V. D. Păun, *Literatura și arta română*, V, 9—10, 1900.

⁵ Prefață la volumul *Colecție din poeziile domnului D. Bolintineanu*, București, 1847.

⁶ Prefață la volumul *Poezii din tinerețe, nepublicate încă*, București, 1869.

⁷ Ciclul de articole *Poezia română în diverse epoce*, în „Albina Pindului”, nr. 8, 1868.

⁸ D. Popovici, în ediția sa, D. Bolintineanu, *Scrieri alese*, București, 1941, publică, alături de tălmăcirii din Sapho (*La Afrodită și La o femeie*) și Horațiu (*Odă la țara sub nume de corabie*) următoarele traduceri din Anacreon: *Viața de pe placul său, Sie însuși, La o fetiță și La amor* (p. 54—57).

⁹ Ne referim la versurile semnalate pentru prima dată de presa literară franceză, după apariția volumului *Brises d'Orient*, Paris, 1866. Au apărut sub titlul *La lutte des bergers romains*, și sună: „La loup suit les sauvages chèvres”... Aceleași versuri le-a semnalat, în variantă românească: „Lupul urmă o căprieță”... Th. Naum în dizertația *Idilele rustice ale lui Teocrit*, București, 1925, p. 30.

¹⁰ Aceste versuri au apărut în *Brises d'Orient*, Paris, 1866, p. 225, sub titlul *La lutte dans les bois*, în forma: *Le soleil boit le ruage... iar în volume românești, în varianta: „Aerul bea foc din soare”... (cf. ed. Popovici).*

norii, roua, flori, roze) și, urmînd dependența lor cosmică, surprînsă prin verbul „bea”, convertește motivul bachic la un motiv erotic, propriu liricii bolintiniene, exprimat prin dorința fără saț a sărutărilor.

Teocrit e prezent în poezia lui D. Bolintineanu, de asemenea, prin traduceri, prelucrări și ecouri în creația originală. Traducerile au fost indicate de poet, anume, *Amorul și albina* și *Un june păstor*, dar prelucrările pe care poetul nu le dezvăluie au rămas nerelevate. Prelucrări sînt poemele erotice *Secerătorii* și *Dan* și *Zora*¹¹ care strămută, în mediul românesc, idilele eline cu subiect similar, *Milon* și *Buceu* și *Dafnis* și *Acrotima*.

Abaterile față de textul elin coroborate, îndeosebi, cu pasajele în care poetul își lasă liberă imaginația, localizează sau poetizează, într-o viziune aparte, bolintiniană, textul original. În idila *Milon* și *Buceu*, poetul elin prezintă, cu autentic realism, un dialog între doi secerători: Milon, practic și ironic, și Buceu, visător și sentimental. Poetul român, în prelucrarea sa *Secerătorii*, elimină replica lui Milon și amplifică, în mod convențional, rolul secerătorului îndrăgostit. Acesta „cu ochii în lacrimi și în language dulce” se tînguie după fata lui Stroilă care e „o zîină” și „un soare” cu „cosițe gălbioare”, cu zîmbetul „ca mierea dupe fağ” cu gura „o răsură” și care nu-i oferă din „sînu-i miere” pentru că îndrăgostitul nu are „avere”. Finalul încunună artificul: „Eu plîng, plîngeți voi încă pe tînarul meu dor / Și dați-mi mie o polă să plec capul să mor / El zice și Adina frumoasă ca lumina / Aleargă să-i ofere al ei sîn să se-nchine”. În idila elină *Dafnis* și *Acrotima*, întîlnim un dialog realist și sugestiv, cu scurte și ingenioase observații psihologice, care alunecă, în prelucrarea românească într-o atmosferă nefiresc regizată. Dafnis, fiul lui Lycida și al Nomaiei, cheamă pe Acrotima, al cărei chip și nuri rămîn în voalul sugestiei, să vină sub măslini, ca să-i cînte din syrinx. Dar, fiul lui Stroici și al Mariei, cheamă pe Zora, care „e vergură plăcută” și „farmec înflorii”, cu „gura de măceș”, „pe care naște macul” cu „sîinii ce se-ngîmă” străjuiți cu „poartă d'aur” sau „poartă de granit”, să vină sub lese, pe malul unui rîu, ca să-i zică o doină. Împodobirea dulceagă și picturală a eroilor, stridentă pentru situația și natura lor, se îmbină cu note discursive, ca în pastorala galantă modernă „Dă-mi gura de măceșe să beau sufletul tău / Nu este al meu suflet ce-ți dau : e jugul tău / Jug de răsuri ? Să fie. Îl voi purta în viață / El ca răsuri trăiește de seară-n dimineață”.

Aceste prelucrări din Teocrit cu subiect erotic, ca și traduceri bolintiniene din idila antică, semnificative în istoria idilei românești, nu ating însă înălțimea poetică a modelelor eline. Bolintineanu închide respirația emotivă autentică, de cele mai multe ori, cu șiraguri de locuri comune, picturale și retorice, proprii, îndeosebi, idilei moderne de operetă¹², care nu se întîlesc în idila antică.

Poetul român, într-un studiu despre *Poezia română în diverse epoce*, referindu-se la V. Cîrlova, spune că „scrisese o bucolică Păstorul întristat”, care nu era ca „acele pasturale ce ne dă Teocrit, Virgil și alți poeți vechi, care pun în gura păstorilor vorbe de oameni care sînt străini pădurilor, cîmpului și cari și-ar afla mai curînd locul prin saloanele antice decît în mijlocul turmelor de capre”¹³. Această mîrurisire care dovedește neînțelegerea pastoralei antice, pomită, probabil, din exagerarea considerațiilor prudente ale unor istorici literari contemporani cu el, sau, mai degrabă, din pricina cunoștințelor sale modeste de elină care nu-i îngăduiau să surprindă singur spiritul rustic autentic al textului original, explică, într-o oarecare măsură, depărtarea lucidă de modelele idilei antice.

¹¹ Ambele poeme au apărut în *Poezii de tinerețe nepublicate încă*, București, 1869, p. 191 și 197, ca și traduceri amintite mai sus, prelucrînd idilele a X-a și a XX-a din Teocrit.

¹² Pastorala modernă, de la Sannazar și Tasso la Gessner și Florian, a coborît în artificiu. Caracterul hibrid al eglogiei moderne l-a surprins cu subtilitate M. Kogălniceanu în *Iluzii pierdute*, Iași, 1841, p. 74.

¹³ D. Bolintineanu, *Poezia română în diverse epoce*, în „Albina Pindului”, I, 5, 1868, p. 121.

Fabula cultă românească se dezvoltă, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, îndeosebi, sub haina traducerilor și prelucrărilor. „Nu există aproape autor de fabule în literatura cultă română care să nu contribuie cu ceva pentru a face din fabulele traduse, prelucrate sau localizate, categoria cea mai bogată¹⁴. Fabulele traduse și publicate de poetul care s-a distins în idilă și balada istorică se înscriu în această tradiție.

Fedru, întemeietorul fabulei latine ca specie literară, imprimase modelelor esopice pecete latină, atât în structura narației, conferindu-le varietate și artă, cât și în caracterul moralei, transformându-le dintr-o „predică” alegorică atemporală, într-o „tribună” socială istorică. „Fedru este poate primul care face în fabulele sale sătură personală directă, cu aluzii istorice, identificabile chiar pentru posteritate, avînd adesea grijă să ne prevină asupra lor”¹⁵. Profilul militant al fabulei lui Fedru l-a determinat pe Bolintineanu să traducă, într-o manieră specifică, un mare număr de fabule¹⁶.

Prezentăm versiunea românească¹⁷ a citorva fabule în comparație cu textul latinesc :

*Cioaca și păunul*¹⁸

Plină de trufie cioaca aduna / Pene ce păunul din coadă pierduse, / Pe dinșia le puse, / Mersu cu păunii a se-mpreuna / Dar păunii-o simt și mi-o dezbrăcară / Și cu ciupitură mi-o dederă-afară / Cioaca întristată se-mtoarse l-ai săi / Dar acești din urmă îi ziseră / Stăi ! / / Ne-ai lăsat odată vatra cu făciunții / Du-te de trăiește acum cu păunii”.

¹⁴ I. Negrescu, *Influențe slave asupra fabulei românești*, II, 1925, p. 5.

¹⁵ C. Poghirc, *Fedru, pionier al fabulei literare*, Studiu introductiv la Fedru, Fabule, București, 1966, p. 23.

¹⁶ Multe din fabulele traduse din Fedru au fost incluse, de diverși editori, în rîndul poeziilor originale. Amintim aceste fabule: în D. Bolintineanu, *Opere alese*, București, 1951, ediție îngrijită și studiu, introductiv de Al. I. Ștefănescu, întîlnim: *Calul și mistrețul și Broaștele și soarele*; în D. Bolintineanu, *Opere alese*, București, 1955, ediție îngrijită și studiu introductiv de Dan Costa, sînt publicate *Broaștele și soarele și Calul și mistrețul*; în D. Bolintineanu, *Poezii*, București, 1959, cu prefață și note de I. Roman, găsim fabula *Calul și mistrețul*; în D. Bolintineanu, *Opere alese*, București, 1961, text stabilit de R. Ocheșanu și Gh. Poalelungi, cu studiu introductiv de D. Păcurariu, înțîlnim fabulele: *Asinul și bătrînul*, *Alianța celor slabi cu cei tari*, *Boul și broasca*, *Bușorul și țaranul*, *Tolba cu păcatele*, *Calul și mistrețul*, *Cioara și păunul*, *Chelul și curtezanele*, *Muntele ce naște*, *Om și nevăstuica*, *Broaștele și soarele*; iar în D. Bolintineanu, *Legende istorice și alte poezii*, București, 1965, text reproduș după ediția R. Ocheșanu și Gh. Poalelungi, apar fabulele: *Asinul și bătrînul*, *Chelul și curtezanele*, *Calul și mistrețul*, *Cioaca și păunul*, *Bușorul și țaranul*. Au publicat, de asemenea, fabule traduse din Fedru, ca poezii originale, diverse antologii: G. Petrini, *Colecțiune de fabule române*, București, 1880, fabula *Leul mort și măgarul*; G. S. Negoescu, *Fabule și fabuliști*, București, 1905, fabula *Leul mort și măgarul*; Gh. Cardaș, *Fabula în literatura română*, București, 1961, fabulele: *Calul și mistrețul*, *Bușorul*, *Alianța celor slabi cu cei tari*; iar Const. Ciuchindeal, *Antologia fabulei românești*, București, 1966, traduceri: *Calul și mistrețul și Bușorul*.

¹⁷ Fabulele traduse din Fedru, în afară de cele reprodușe mai sus, au același grad de fidelitate (cf. comentariile noastre de la p. 157—8) și sînt următoarele: *Femeia și copilul* (Eum. I, 1866, 5—Fedru, I, 18, B), *Căteua și puți* (Eum. I, 1866, 5—Fedru I, 20), *Om și nevăstuica* (Eum. 1866, 3—Fedru, I, 21), *Cîinele cu minte* (Eum. I, 1866, 6—Fedru I, 22), *Boul și broasca* (Eum. I, 1866 3,—Fedru, I, 23) *Chelul și curtezanele* (Eum. I, 1866, 3—Fedru II, 2), *Om și cîinele* (Eum. I, 1866, 6—Fedru II, 3), *Calul și mistrețul* (Eum. I, 1866, 3—Fedru IV, 4), *Tolba cu păcate* — singura prelucrare depărtată de text — (Eum. I, 1866, 4 — Fedru, IV, 10), *Muntele ce naște* (Eum. I, 1866, 1—Fedru IV, 18), *Bușorul și țaranul* — traducere fragmentară — (Eum. I, 1866, 5—Fedru, V, 5).

¹⁸ Eumenide, I, 1866, nr. 8.

*Graculus superbus et pave*¹⁹ (I, 3)

Ne gloriari libeat alienis bonis / Suoque potius habitu vitam degere / Aesopus nobis hoc exemplum prodidit : / Tumens inani Graculus superbia / Pennas, Pavoni quae deciderant, sustulit / Seque exornavit ; deinde contemnens suos / Formoso se Pavonum immiscuit gregi. / Illi impudenti pennas eripiunt avi / Fugantque rostris Male mulotatus Graculus / Redire moerens coepit ad proprium genus : / A quo repulsus tristem sustinuit notam. / Tum quidam ex illias quas prius despexerat / „Contentus nostris si fuisses sedibus / Et quod natura dederat voluisses pati, / Nec illam expertus esses contumeliam, / Nec hanc repulsam tua sentiret calamitas“

*Alianța celor slabi cu cei tari*²⁰

Vita, capra, oaia, nemaigăsind dreptate / Iată că se-aliază, / Cu leul lung în gheară / Ca ce-o vîna să-mpartă în cîmpuri și prin sate. / Un cerb căzu în cursă. Ei vor a împărți / Dar leul face partea și astfel le vorbi / Pe cea dinții iau eu Căci numele-mi e leu. / Îmi veți mai da pe-a doua, căci sînt eu cel mai mare / Îmi veți mai da pe-a treia, căci știți că sînt mai tare / Îmi veți mai da pe-a patra, fiindcă-asa voi eu /.

Vacca, Capella, ovis et leo (I, 5)

Nunquam est fidelis cum potente societas / Testatur haec fabella propositum meum. / Vacca et Capella et patiens Ovis injuriae / Socii fuere cum Leone in saltibus. / Hi cum cepissent cervum vasti corporis / Sic est locutus, partibus factis Leo : / Ego primam tollo, nominor quoniam Leo ; / Secundam, quia sum fortis, tribuetis mihi : / Tum, quia plus valeo, me sequetur tertia ; / Malo afficietur si quis quantam tetigerit“ / Sic totam praedam sola improbitas abstulit.

*Braștele și soarele*²¹

Donici fabulistul văzînd într-o zi, / Nunta unui roșu cu o roșioară / În drum se opri / Și spuse această mică istorioară : / Luminosul soane / Vînd ca să se-nsoare / Braștele-ncepură să orăcăiască / Dumnezeu întreba ceata broască-rească / pentru ce țipa / Iar o cetățeană a răspuns așa : / Astăzi e un singur soare pe pămînt / Și usucă toate cîte lacuri sînt, / De pierim de sete / Dar cînd o să aibă soață, fii și fete?“

Ranae ad solem (I, 6)

Vicini furis celebres vidit nuptias / Aesopus et continuo narrare incipit : / Uxorem quondam Sol cum vellet ducere, / Clamorem Ranae sustulere ad sidera. / Convicio pernotus quaerit Jupiter / Causam querelae. Quaedam tum stagni incolae / Nunc, inquit, omnes unus exurit lacus, / Cogitque miseris arida sede emori / Quidnam futurum est si creavit liberos?

¹⁹ Reproducem textul latin după : Phedre, *Fables*, Paris, 1862, ed. M. D. Marie, iar fabula *Mulier parturiens* după : Phedre, *Fables*, Paris, 1924, ed. Alice Brenot.

²⁰ Eumenide, I, 1866, nr. 10.

²¹ Eumenide, I, 1866, nr. 4.

*Asinul și bătrînul*²²

Adesea-n revoluții nimic nu se prefacă / Decît numele celui ce-al tău stăpîn
se face / Asta pentru orășani / Fără posturi, fără bani. / Un bătrîn odată își păzea
asinul / Cînd el auzi / Zgomot de arme ce făceau streinul / Ajunzînd aci. / Ca să
fugă iute pe asin silește / Să nu cază prins / De cel ce-i gonește. / Asinul, atins, /
Întreba: Ia spune, crezi că vîngătorul / Două samare / Pe-a mea spinare / O să-mi
puie mie, tot așa cu zorul? / — „Negreșit că două”, a răspuns morarul / Asinul
mai zice: „Fie, bun bătrîn / Dacă totdeauna am să port samarul / Ce îmi pasă mie
cine-ar fi stăpîn?”.

Asinus ad senem pastorem (I, 15)

În principatu commutando civium / Nil, praeter domini nomen, mutant paupes.
res. / Id esse verum, parva haec fabella indicat. / Asellum in prato quidam pascebat
Senex: / Is, hostium clamore subito territus, / Suadebat Asino fugere, ne possent
capi. / At ille lentus: Quaesio, num binas mihi / Clitellas impositurum victorem
putas? / Senex negavit; „Ergo quid refert mea / Cui serviam, clitellas dum
portem meas?”

Satira latină se înfîlmește în opera lui D. Bolintineanu, alături de Fedru, prin
traduceri și prelucrări din Juvenal. Versurile poetului din Arpinum, prin universul
lor social moral ca și prin vehemența tonului lor critic, au găsit rezonanță la poetul
român în *Nemesis*, *Eumenide*, *Menade*, Bolintineanu cultiva, îndeosebi, satira directă,
posibilă după realizarea unirii, armonizată însă cu cea alegorică, dar prelucra adesea,
idei și atitudini latine care își găseau motivare internă, peste secole, în mediul
românesc.

Prezentăm un fragment tradus de poetul român în comparație cu textul latin:

*Despre datine*²³

Impura Mesalină, din purpur și-ambrozie / Se sculă și se duce în noapte
la orgie / Ascunsă, c-o femeie secretă a plecat / Sub o perucă blondă puînd păru-i
norat, / Alunecă în umbră în loc de degradare / În care ea găsise impura desfătare, /
Acolo ea, sub nume de Lisiscă, părea / Cu totul nudă celor ce către ea venea /
Cu gîtu-n salbă d-aur și dezvelindu-și sinul, / Ce-al lumii și al Romei a fost purtat
stăpînul, / Germanie, plăcută, atrage pe-orîsicare / I se prozintă: cere impurele
salare. / Cînd nimfele iau ordin locașul să îl lase, / Ea, plină de mîhnire, se-nturnă
către case / Și încă înfirzie să fie cea din urmă / Ce pleacă, atît ea arde și
palpită în turmă; / Căzută, dar nu stinsă, se trage-acasă avînd / Al lămpii fum
și merge în noapte surîzînd / Să puic a sa frunte pe perna imperială / Ce încă
mai respiră suflarea bestială.

*Satira*²⁶ VI

... Dormire virum cum senserat uxor, / Ausa Palatino tegetem praeterire
cubili, / Sumere nocturnos meretrix Augusta cucullos / Linquebat comite ancille
non amplius una, / Sed nigrum falvo crinem abscondente galero / Intravit cali-
du veteri centone lupanar / Et cella vacuum atque suam; tunc nuda papillis /
Prostitit auratis titulum mentita Lyciscae / Ostenditque tuum, generose Britan-
nice, ventrem. / Excepit blanda intrantis atque aera poposcit; / Mox lenone suas
iam dimittente puellas / Tristis abit, et quod potuit tamen ultima cellam / Clausit,

²² Eumenide, I, 1866, nr. 1.

²³ Menade, I, 1870, nr. 1.

²⁴ Reproducem textul latin după Juvenal, *Satires*, Paris, 1921, ed. P. Labriolle și E. Villeneuve.

adhuc ardens rigidac lentigine volvae, / Et lassata vinis necdum satiata recessit,
Obscurisque genis turpis fumoque lucernae / Foeda lupanaris tulit ad pulvinar
odorem.

Preucrările din Juvenal cu echivalente, la nivelul ideii, ca în fragmentul următor, sînt frecvente și dovedesc o valorificare atentă a universului satiric al poetului latin.

Despre datine²⁵

...Atît e adorată franceza convorbire / Și tot strein se face în dulcile
delire / Amantul și amanta, pierduți, exprimă dulce, / Aceea ce plăcerea pe
aripa-i aduce / În limba primicioasă suavului amor / Frumoasă limba țării nu le
ajunge lor...

Satira VI

...Nam quid rancidius, quam quod se non putat ulla / Formosam nisi quae
de Tusca Graecuta facta est / De Sulmonesi mera Cercopis? Omnia graece, /
Cum sit turpe magis nostris nescire alline: Hoc sermone pavent, hoc iram quaedam,
curam, Hoc cuncta effundunt animi secreta Quid ultra? / Concumbunt graece.

Poetul român își imprimă pecetea în fabulele traduse din Fedru și publicate în „Eumenide”, atît în structura narației, cît și în caracterul moralei. Narația este reflectată apropiat, în general, în toate fabulele. În fabula *Tolba și păcatele*, narația e totuși prelucrată, iar în fabula *Bufonul și țaranul*, e tradusă fragmentar. În fabula *Tolba și păcatele*, poetul amplifică narația cu elemente folclorice-cres-tine: Jupiter, devine „domn” sau „ziditor”, personajul latin nedeterminat e înlocuit cu un politician român. Acesta trece peste un „riu umflător” și dracii purtîndu-i „desași” de partea cealaltă, le schimbă locul și, din această pricină politicianul vede totdeauna „rău” numai în „tolba” semenilor. În fabula *Bufonul și țaranul* poetul omițînd elementele care țin de localizarea antică, traduce numai partea narației necesară înțelegerii moralei. Abaterile de la narația latină, înfîlțite în celelalte fabule, sînt mărunte, dar grăitoare pentru maniera bolintineană de a traduce. Le putem ordona în simplificări și localizări. Poetul simplifică des determinări poetice ale personajelor: inani superbia, impudenti avi, formoso gregi (I 3), fulmineis dentibus, infestis cornibus, naturae dedecus (I, 20), deși, altele le redă cu grijă: stagni incola (I, 6), rugosam pellem (I, 23) etc., fie determinări ale acțiunii „clamorem nanae sustulere ad sidera (I, 6), redat prozaic prin „Broastele începură să orăcăiască”. În fabula *Cîinele cu mînte*, replica dulăului credincios e rezumată, iar în fabula *Boul și broasca*, sfîrtările broastei de a se umfla cît boul sînt schematizate. Aceste abateri mărunte, dar frecvente, văduvesc versiunea românească de seva unor amănunte psihologice și poetice care dau viață textului original. Bolintineanu încearcă să compenseze această uscăciune cu noi poetizări și localizări. Poetul român schimbă personajele: (Esop se cheamă Donici, hoțul latin devine politician, Jupiter este înlocuit cu Dumnezeu, autohtonizează replici prin expresii ca: vatra cu tăciuni (I, 3), „Ho, ho logofete (I, 12), utilizează comparații folclorice: pleșuv ca custura II, 2), îmbogățește personajele cu note noi: „cîteaua ce latră di noapte lupii prin grădini”, respectă un protocol „subscriind tractatul ca-n viitorime să nu mai latre lupii „cu asprime”, iar călărețul se luptă cu mistrețul convențional, ca-n baladele sale istorice, „Cavalerul trage sabia: Guic”. Aceste depărtări de textul latin, sînt, în general, stîngace și nu suplînesc elementele poetice din original.

²⁵ Menade, I, 1870, nr. 1.

²⁶ cf. G. Ibrăileanu, *Spiritul critic în cultura românească*, Iași, 1922, p. 80 sg. și P. Cornea, *Studii de literatură română modernă*, București, 1962, p. 147 sg.

Morala fabulei lui Fedru e receptată, de asemenea, variat. Poetul traduce credincios morala textului latin în *Asinul și bătrînul* și *Muntele ce naște*, o elimină în cele mai multe fabule: *Cioaca și păunul*, *Alianța celor slabi cu cei tari*, *Femeia și copilul*, *Omul nevăstuica*, *Cîinele cu minte*, *Boul și broasca*, *Omul și cîinele*, *Calul și mistrețul*, *Bufonul și țărănul* sau o prelucrează în celelalte fabule. Prin înlăturarea moralei, fabulele traduse părăsesc limitele didactice ale originalului și deschid interpretării alegorice un orizont mai larg. Bolintineanu mută locul moralei, în situația cînd o traduce apropiat, ca în *Leul mori și măgarul* sau *Cîinii laocmi*, de la începutul fabulei la sfîrșitul acesteia, transformînd deducția în inducție, schîmbînd-o dintr-un „a propos” într-un corolar. Alteori, modificările ating planul substanței, alegoria vizează realități autohtone. În *Căteaua și puil*, morala e convertită la sfera etnică: „Asta ne învață să nu dăm în țară/ La străini pămîntul căci vom sta pe-afară” și pe aceeași linie a adaptării în *Chelul și curtezanele* ca și în *Braștele și soarele*, morala se colorează politic: „Astfel roșii, albi, vrînd să potrivească / După dinșii țara au să ne chelească”. Schîmbările întîlnite în transpunerea moralei se armonizează cu crezul său poetic și cu viziunea sa pașoptistă asupra lumii.

Bolintineanu imprimă note noi, ca și în fabulele lui Fedru, fragmentului tradus din Juvenal. Niți în versurile talmăcîte din cel mai de seamă satiric latin, poetul român nu receptează amănuntul concret și poetic: „palatino cubili”, „nocturnos cuculos”, „ausa tegetem, praeferre”, reflectat prozaic prin „se sculă și se duce”, „rigidae vulvae”, „obscuris gemis” sau, alteori, ca și în fabulele lui Fedru, adaugă elemente fără echivalent latin: — „în care ea găsise impură desfătarea” „cu gîtu-n salbă d-aur”, „ce-al lumii și al Romei a fost purtat stăpînul”, „și merge-n noaptea surzînd”. Aceste niți „libertăți” îndeplinesc în traducerea românească, rolul unor comentarii care sporesc vîna eroinei atenuată, în versiunea românească, prin nesurprinderea amîtuzelor expresive din original.

Versurile prelucrate din Juvenal, ca și-n celelalte talmăcirii ale sale, sînt localizate și poetizate. Femeile antice, etrusce sau sulmoneze, disprețuindu-și limba maternă, se dedau la molima grecizării atît în vorbe cit și în fapte. Își exprimau sentimentele grecești și se culcau cu bărbații tot grecești. Tot astfel româncele cărora „frumoasa limba țării” nu le mai ajunge, sînt cotropite de franțuzisme și-și destăinuie, în feluri exotice „dubbele delire” ale „suavului amor”. Eleganța ironică și sobrietatea incisivă a textului latin nu se recunoaște însă în versurile românești. Acestea, prin epitețe comune neologisme plate, crează o atmosferă rarefiată, departe de tonul dens și virulent din original.

Fabula lui Fedru purta pecetea omului latin pătruns de importanța datoriei și a revoltei față de nedreptăți: reflecta protestul surd sau semnarea ironică față de regîmul imperial care strîvea individul. În satira lui Bolintineanu, se distinge o atitudine similară cu a lui Fedru, lucidă și militantă, dar nu limitată la revolta surdă sau resemnarea ironică a poetului latin ci angajată, vehement și retoric, în spiritul lui Juvenal, însă fără adîncimea și subtilitatea acestuia, împotriva numeroaselor „tombatere” de pe plan social și moral. Atacă, transformînd adeseori satira în invectivă, boierimea antipatriotică (*Către boierii antinaționali*), burghezimea parventivă (*Românii de astăzi*), monstruoasa coaliție (*Cei ce pradă*), corupția datînilor (*Despre datine*), venalitatea monahilor (Clerul) etc. Prin traducerile și prelucrările sale din satira latină, și-a lărgit universul și arsenalul mijloacelor sale satirice, continuînd, pe tonuri distincte, satira lui Gr. Alecsandrescu și anticipînd, pe anumite laturi, satira lui M. Eminescu.

Prezența masivă a poeziei antice în creația poetului pașoptist, ca și în creația altor scriitori din această vreme, sub forma traducerii și prelucrărilor sau sub forma unor motive recrutate din lirică sau din satiră, reprezintă un fenomen semnificativ în această etapă a dezvoltării poeziei noastre românești. Preferința poetului pentru poezia elină (*Anacreon*, *Saifho*, *Teocrit*, *Bion*) sau latină (*Horatîu*, *Fedru*, *Juvenal*)

²⁷ Pentru pastorală bolintiniană v. G. Călinescu, *Istoria literaturii române*, București, 1941, p. 220.

nu e numai un impuls întâmplător, extern — provenit din contactul cu literatura occidentală, nici numai un impuls subiectiv izvorit din temperamentul poetului ci, generat, îndeosebi, pe temeiul conjugării acestor factori cu numeroase afinități interne, de starea de spirit a epocii²⁶. Bolintineanu însă, ca toți scriitorii români din secolul trecut, în valorificarea creațiilor antice, n-a atins înălțimea artistică a modelelor. În prelucrările din Teocrit, narația sobră și sugestivă, lipsită de pompa exagerată a mitologiei, descrierea sobră și pitorească, natura blândă și odihnitoare, nestrăbătută de fiorul măreției, ca la Homer, nici de accente melancolice, ca la Hesiod, limbajul frust și rustic, uneori cu sonuri urbane, lirismul aprins, cu intensități spahice, s-au risipit în retorism sentimental bolintinian²⁷. Nici satira latină n-a fost surprinsă în calitățile sale intrinsece. Traducerile din Fedru năzuiesc spre firescul narației latine, surprind unele schițări psihologice ale personajelor, depășesc deseori morala didactică, dar nu captează, îndeosebi, elemente poetice importante și, lucrul cel mai strident, nu se apropie de eleganța și sobrietatea stilistică a acestui clasic întârziat, asemuit adesea, pe această latură, cu Terențiu și Horațiu. Strădania de valorificare a poeziei antice, rod al unei experiențe artistice verificată de secole, fortifică însă drumurile creației autohtone, spre maturizare spirituală și artistică.

Cercetarea traducerilor și prelucrărilor din poezia antică, relevate în poezia lui Bolintineanu, învestite cu efegia stilului și viziunii sale asupra lumii, dezvăluie un sector nou al receptării literaturii antice în literatura română și, totodată, o latură inedită a manifestării tardive, armonizată cu romantismul, a unei „mișcări” clasice²⁸ românești.

²⁸ Problema unui clasicism românesc: D. Păcurariu, *Aspecte ale clasicismului românesc*, în „Revista de istorie și teorie literară”, 1868, p. 203—217.